

Levi Strauss'un Karşılıklılık, Marcel Mauss'un Armağan Düşüncesinin Anarşizmdeki Temelleri

The Foundations Of Levi Strauss's Reciprocity, Marcel Mauss's Idea Of The Gift In Anarchism

Reference: Tüncer, E. (2020). "Levi Strauss'un Karşılıklılık, Marcel Mauss'un Armağan Düşüncesinin Anarşizmdeki Temelleri", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 6(28): 197-201.

Dr. Öğr. Üyesi Emrah TÜNCER

Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul/Türkiye

ORCID: 0000-0001-9120-2270

ÖZET

Godwin'in görüşleriyle şekillenen ve Proudhon ile ilk olarak açığa çıkan anarşizm düşüncesi, temelde Avrupa düşüncesi içinde şekillenmiştir. İnsanın doğasındaki iyiliğe güvenmek yardımlaşmayla ve dayanışmayla şekillenen toplumların, tahakküm ilişkilerini ortadan kaldıracağına inanmak anarşizmin ilk temel varsayımlarından olmuştur. Bu bağlamda Proudhon'un karşılıklılık ilkesi ve Kropotkin'in karşılıklı yardımlaşma ilkesi, Mauss ve Levi-Strauss'un antropolojik kuramlarıyla benzerlik ve uygunluk içindedir. Dolayısıyla 19. yüzyılda Avrupa'da otorite'lerin sorgulamasına girişen anarşizm, bir şekilde antropoloji bilimini ve bazı antropolojik kuramların gelişmesini de etkilemiştir. Bu yazının amacı da yardımlaşmayı, karşılıklılığı vurgulayan antropolojinin önemli kuramcılarında Mauss ve Strauss'un düşünce temellerini kurarken ne derecede Proudhon ve Kropotkin'den etkilendiğini göstermektir. Birçok Marksist düşünür ve sosyal bilimciyi de etkileyen ve yapısalcılığının ortaya çıkışında etkili olan bu düşünürlerin bahsedilen anarşist düşünürlerle hangi bağlamda örtüşükleri, farklılıklarının neler olduğu ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar kavramlar: Karşılıklılık ,Armağan, Anarşizm, Antropoloji

ABSTRACT

Anarchism, which began to be shaped by Godwin's views and appeared for the first time with Proudhon, was basically shaped by European thought. Relying on the goodness of human nature and believing that societies based on mutual assistance and solidarity would eliminate hierarchy have been one of the first basic assumptions of anarchism. In this context, Proudhon's principle of reciprocity and Kropotkin's principle of mutual assistance have an interesting similarity and compatibility with the anthropological theories of Mauss and Levi-Strauss. Therefore, in the turbulent political environment of 19th-century Europe, anarchism, which attempts to question the Authorities, has in some way influenced the science of anthropology and the development of some anthropological theories. The aim of this paper is to show the extent to which Proudhon and Kropotkin were influenced by Mauss and Strauss, the important theorists of anthropology emphasizing cooperation and reciprocity while establishing the foundations of thought. In which context these thinkers, who also influenced many Marxist thinkers and social scientists and who were effective in the emergence of their structuralism, overlap with the aforementioned anarchist thinkers and what their differences are, will be held and discussed.

Keywords: Reciprocity, Gift, Anarchism, Anthropology

1. GİRİŞ

İki ayrı kültür veya topluluk arasındaki ilişkinin rastlantısal olamayacağını ifade eden Malinowski (1990) bireyler arasındaki ilişkilerin de rastgele olmadığını, bu ilişkilerin bir karşılıklılığa ve simetriye dayandığını ifade etmektedir. Arkaik toplumlardaki işbölümünün ve yapılan her türlü edimin temelinde karşılıklılık ilişkisini gösterdiğini ifade eder. Çünkü Malinowski'ye göre taraflar bir hizmeti yerine getirirken diğerinin de kendisine verilmiş olan hizmeti veya görevi yerine getireceğine inanmakta ve bu inanış kabilenin devamını sağlamaktadır. Bu düşüncüyü geliştiren Mauss ve Levi-Strauss'un dayanaklarını ise anarşizm düşüncesinde bulmak mümkündür. Örneğin Proudhon'a göre yardımlaşma anlayışı, anarşinin temel taşıdır. Yardımlaşma fikri, rahatlıkla karşılıklılık olarak tanımlanabileceğinden, Proudhon'un yardımlaşma kavramı, Mauss ve Levi-Strauss'un antropoloji kuramıyla uygunluk içerir. Yine İnsan doğasının rekabete dayalı evrimci yorumuna karşı, insanı işbirliği ve dayanışma düzleminde ele almak amacıyla geliştiren Kropotkin'in gönüllülük esaslı yeteneklerin, kaynakların ve hizmetlerin her iki tarafın ortak yararını gözeterek kullanılması düşüncesi Mauss ve Levi-Strauss'un karşılıklılık ve armağan düşüncesine temel oluşturmuştur diyebiliriz.

2. PIERRE JOSEPH PROUDHON VE KARŞILIKÇILIK

Godwin, Proudhon, Bakunin ve Kropotkin gibi isimler egemen anarşist düşünce biçiminin önde gelen temsilcileridirler. Bu isimler arasında Pierre-Joseph Proudhon, 1809 - 1865 yılları arasında yaşamış ve kendini "*anarşist*" olarak adlandıran ilk kişi olmuştur. Proudhon'a göre insanın doğası evrenin bir parçasıdır. Evren bu uyumsuzluklardan, çatışmalardan, çelişkilerden oluştuğu için, insanı da bu yapıyı içeren bir hayvan olarak görülebilir. Farklı kişilerin fikirlerinin çatışması neticesinde ortaya çıkan kolektif irdeleme ve şuur, yaşamın her alanındaki mutlakıyetçiliği yok etmekte ve insanı kendi sosyal kurumlarının yaratıcısı, diğer bireylerle ilişkilerini düzenleyen yasaların uygulayıcısı yapmaktadır (Uğur, 2010:134).

Proudhon bu ilkeyi kitaplarında da belirtmiş ve çatışan fikirlerden yeni bazı görüşlere varmayı hedeflemiştir. Bu durum bazen Proudhon'un çelişkili bir düşünceye sahip biri olarak algılanmasına neden olmuştur.

Proudhon 19. yüzyılın ütöpik ve devrimci sosyalizmine reaksiyon olarak mal ve hizmetlerin kolaylıkla dönüşümde bulunduğu, özgür bireylerin yardımlaşmaya bağlı ilişkilerinden meydana gelen bir toplum modeli öngörmüştür. Ona göre anarşist karşılıkçılık ilkesine göre düzenlenen bir toplum, komünal aktivitelerin başlarında herhangi bir yönetici ya da resmi görevlinin olmadığı karşılıklı yardımlaşan toplumlardan oluşur.

Proudhon'a göre toplumu oluşturan bireyler arasında bu kişileri birbirine bağlayan karşılıklı yükümlülükler yer alır ve bireyin gücü de diğer insanlarla gerçekleştirdikleri iştiraklerden, birlikteliklerden doğmaktadır (Noland, 1964: 322). Proudhon, dolayısıyla karşılıkçılığı hem sosyalizmin hem de kapitalizmin alternatifi olarak öne sürdü. Karşılıkçılık yaklaşımını, yardımlaşma toplulukları ve kooperatiflerin gözlemlenmesine dayanarak şekillendirmişti. Bununla ilgili makaleler kitabında şu belirlemeyi yapmaktadır: "... *karşılıkçılık, insanların ancak üretim talepleri, malların ucuzluğu, tüketimin gereklilikleri ve bizzat üreticilerin güvenliği gerektirdiği ölçüde yani, halkın özel üretime güvenmesinin olası olmadığı durumlarda birlik olmasını amaçlar* (Proudhon, 1992: 29)." Dikkat edilirse Proudhon'a göre bu ilkeyle birlikte herkes çalıştığı kadarının karşılığı olan bir gelire sahip olacaktı. Bu düzende para olmayacaktı, onun yerine emek kâğıtları ile herkesin sarf ettiği emeğe denk düşen ürüne sahip olma hakkı olacaktı. Bu anlam da yararlanma hakkı bir inayet değil bir haktır. Proudhon için de yardımseverlik bir inayet değil, karşılıklı faydalanılan bir haktır. Yine ona göre herkesin bir biri ile dayanışması bir toplumsal yükümlülüktür.

Kısacası Proudhon, mutualismi komünizmde olduğu gibi genel mülksüzlükten çok, tahakküm üreten mülke karşı konumlandırmıştır. Onun toplum tahayyülünde herkesin asgari gelir elde ederek yaşamını idame ettireceği bir asgari ya da geçimlik olarak mülklülük hali hem adaletin hem de özgürlüğün garantisidir. Bu anlamda Godwin'de farklı olarak zenginin yoksula değer aktardığı bir yardımseverlik ekonomisi değil, kimsenin zenginleşemeyeceği ama herkesin müreffeh yaşadığı, lüksün olmadığı ama insanların en temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılandığı bir toplum halini öne çıkarır. Bu toplum eşit ve özgür üreticilerden oluşan federal bir toplumdur. Onun için karşılıklılık anlamında özgür mübadele gibi bir tür fırsat eşitliğidir. Yani o da Godwin gibi herkesin emeğinin meyvelerini yeme hakkı için, belli bir sınırı geçmeyen mülkten yanadır ki bu mülke geçim aracı diyebiliriz. Mesela bir bahçe, ya da küçük bir tarla, bahçe sahibi buradan elde ettiği ürünün bir bölümünü pazarda satarak kendi üretmediklerini mübadele etmiş olur. Bu anlamda Proudhon herkesin rekabetine açık olabilen, küçük mülk sahibi köylüler ve zanaatkârların herhangi bir tekelin baskısı olmadan özgürce mübadelede bulunabildiği bir pazar ekonomisini talep eder. Ancak onun tahayyül ettiği özgür üreticiler birliği olarak pazar ekonomisinde birilerinin emeği ile geçinen mal sahipleri olmayacaktır. Bu anlamda Proudhon artı değere ve bunu üretecek fazlaya karşıdır. Onun özgür ve adil toplumu budur. Onun özlemini çektiği toplum bir tür loncalar ve köylüler birliğidir, bu birlik özgür üreticilerden olduğundan ve bu üreticiler işçi sınıfı gibi kendi emeğine yabancılaşmadığından, demokratik, federal bir toplumsal hayatı yaşama geçirecek kapasite ve yeterliliğe sahiptir.

3. KROPOTKİN VE KARŞILIKLI YARDIMLAŞMA

Her işçi, ürettiği maldaki hakkının kendi üretkenliğine bağlı olarak belirleneceğini ifade eden Bakunin'in tersine Kropotkin, dünyadaki açlığın, yoksulluğun anlamsız olduğunu ve yeni bir toplumsal yapıda üretkenliğe bakılmadan herkesin gereksinimine göre tüketebileceği düşüncesindeydi. Dolayısıyla Kropotkin mal ve hizmetlerin herkesin çıkarına bedelsiz olarak takdim edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Kropotkin'e göre mal ve hizmetlerin toplumda paylaşılmasının kriteri ihtiyaca göre olmalıdır (Springer, 2018:67). Haliyle sosyalizmin yönetimsiz şekli olan anarşizm de toprağın, makinenin ve sermayenin toplumun ortak mülkiyeti olması ve zenginliğin üreticileri tarafından ortak yönetilmesi gerektiğini öngörür (Kropotkin, 2013:52). Kropotkin üretim araçlarının olduğu kadar paylaşmanın da gereksinime göre komün içerisinde eşit yapılması gerektiğini ve ücret sisteminin, Proudhon'un öngördüğü gibi halk bankaları aracılığıyla idare edilse bile zorun bir devamı olduğunu ileri sürerek anarşist komünizme varır (Woodcock, 2001: 207). Kropotkin'e göre özel mülkiyet komünizm metotlarıyla ortak mülkiyet haline getirilecektir; ancak bu komünizm, yönetimsiz bir komünizm olduğu için anarşist komünist olarak adlandırılmaktadır.

"Karşılıklı Yardımlaşma" adlı kitapta Kropotkin'in savunduğu ana tezlerden biri de toplumların, insanın var olmasından çok önce oluşmuş olduğudur. Yani toplumsallığın doğal bir süreç olduğu ve insanlar da doğanın bir bölümü oldukları için dışarıdan herhangi bir düzenlemeye gerek kalmadığını vurgular. Başka bir ifadeyle devlet kurumu gibi insanların da neyi yapıp neyi yapmamaları gerektiğini içeren ve uygulamalarını zora dayandıran bir kurum olmaksızın insanlar kendi doğal toplumsallıkları gereği yaşadıkları toplumun yararına çalışma eğilimindedirler.

"Ekmeğin fethi" adlı eserinde ise Kropotkin, karşılıklı yardımlaşma düşüncesi anarşist teorinin önemli kavramlarından biridir. Bunu somutlaştırdığımızda gönüllülüğe bağlı kooperatiflerde zenginliğin karşılıklı değişimini öngören bir ekonomik sistem önerdiğini görebiliriz (Springer, 2018:67).

Kısacası Kropotkin'in geliştirdiği karşılıklı yardımlaşma anarşist teorinin en önemli ve öncelikli mefhumlarından birisidir. İnsan doğasının rekabete dayalı evrimci yorumuna karşın, insanı işbirliği ve dayanışma bağlamında ele almak bağlamında geliştirilmiştir. Bu kavram ile gönüllülük temelinde, kaynakların, hizmetlerin ve yeteneklerin tarafların ortak yararını gözeterek kullanılması savunulur.

4. LEVİ STRAUSS'TA KARŞILIKLILIK

Levi Strauss'un en önemli eserlerinden biri olan "*Akrabalığın temel yapıları*" adlı çalışmasında dilin yapısal özelliklerinden elde ettiği verileri akrabalık bağlantılarını anlamlandırmak amacıyla kullanmıştır. Bu minvalde bütün toplumlarda, evlilik sistemini belirleyen ve onu düzenlemeye yarayan akrabalık kaideleri bulunduğunu ifade eder. Bu kaideleri de bazı kültürlerde ayrı ve kompleks gibi görünen evlilik kurallarının belirli bir düzen içinde sürdürülmesini açıklamak için yapısal bir yaklaşım geliştirir.

Levi-Strauss'a göre öncelikle akrabalık sistemi, kan bağına ya da soya bağlı topluluk içi statü sisteminden farklı olarak ilişkileriyle anlam bulur. Aynı zamanda evlilik birliği içinde gerçekleştirilecek toplumsal ilişki, kadınların karşılıklı mübadelesi ve geleneksel toplumlarda görülen akrabalık yapısı ve bununla irtibatlı geleneksel evlenme kaideleriyle yakından ilişkilidir. Öyle ki, akrabalık sistemleri ve onu meydana getiren kurumların (aile, inanç biçimleri, evlilik...) başlangıcında karşılıklı değiş tokuş düşüncesi yani kadın mübadelesi ve yakın akrabalarla evlenmenin yasaklanabilmesi maksadıyla ensest tabusu olduğu düşüncesi vardır. Bahsedilen bu yasak, ben/öteki arasındaki belirli bir karşıtlık kuralı dâhilinde kişinin eş seçimini, ait olduğu grup dışından seçmeye ittiği ve bu durum da ensest yasağını beraberinde getirdiği ilkesine dayanır (Eriksen & Nielsen, 2010:162-163). Örneğin; erkeğin annesi, kız kardeşi ya da kızıyla evlenmesini yasaklayan kural, onları başkalarına vermenizi, sizin de başkalarının annesi, kız kardeşi ya da kızı ile evlenmesini mecburi kılar. Bu haliyle, toplumdaki erkek farklı bir toplumdaki erkekle sadece

kadın değişimi yoluyla ilişki kurduğundan evlilik kurumu, toplumsal iletişimi artıran ve pekiştiren bir araca dönüşür. Bununla birlikte Levi-Strauss, bazı esasların varlığından hareketle, en temel evlilik biçimini iki erkeğin karşılıklı olarak birbirlerinin kız kardeşleriyle evlendikleri ve bu evliliklerden doğan çocukların birbirleri arasında (kuzen evliliği) evlenebilmeleri şeklinde açıklar.

5. MARCEL MAUSS VE ARMAĞAN

Marcel Mauss (2005) ‘Hibe: Arkaik Toplumlarda Mübadelenin Şekilleri ve Nedenleri’ adlı çalışmasında eski toplumlarda armağanın ne ifade ettiğini, toplumsal işlevini, bunun niçin ve nasıl kullanıldığını derinlemesine ele almış ve bunu Avustralya ve Kuzey Amerika’da yer alan kabileler üzerinden açıklamıştır. Bu çalışmada kazanç gayeli kapitalist ekonomiden farklı olarak armağan ekonomisi üzerinde durmuştur. Armağan ekonomisi olarak ifade ettiği sistemde bir değiş tokuş söz konusudur, çeşitli nesnelere armağan olarak verilmekte ve alınmaktadır. Armağan alıp-vermek, teoride gönüllü gerçekte ise zorunlu bir davranıştır. Dolayısıyla Mauss’a göre, hediyeleşmenin arkaik toplumlarda daha derin bir anlama ve işleve sahip olduğunu göstermiştir (Mauss, 2005: 211).

Mauss (2005), değiş tokuş edilen şeylerin salt mal, zenginlik, gayrimenkul, taşınır mal ya da ekonomik olarak kullanılabilen eşyalardan ibaret olmadığını, karşılıklı nezaket gösterileri, şölenler, ayinler, askeri hizmetler, kadınlar, çocuklar, eğlenceler bayramlar ve fuarları da içerdiğini ifade etmektedir. Mauss, tüm bunları “toplum yükümlülük”ler sistemi olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla burada armağanın ön plana çıkan özelliği “karşılıklılığı” içermesidir ve alınanın fazlasıyla iade edildiği bu sistemde, değiş tokuş mantığı yalnızca ekonomik alanı değil aynı zamanda yaşamın her alanını kapsamaktadır.

Haliyle bu tür toplumlarda armağan ilişkisi, bütünsel bir toplumsal olgu olarak, toplumsal varoluşu da düzenlemektedir. Çünkü Mauss’un deyimiyile almak, geri vermek ve tekrardan almak zorunluluğu bir nevi toplumsal ilişkide bulunma zorunluluğu oluşturmaktadır. Bu sadece cömertlik, diğerkâmlık değil; aynı zamanda yarışma, güç, diğerine üstün çıkma amaçları da taşır. Ayrıca onur ve saygınlık arayışının can verdiği çatışma ve uzlaşmayı, gönüllük ve zorunluluğu, toplumsal beraberliği ve kişisel stratejiyi de var etmektedir (Godbout, 2003: 11). Kısacası verilen bir armağan, bir şekilde ilk sahibine geri dönmelidir. Bunun gerekçesi ise verilen armağanın ruhu yani ‘hau’sudur. Mauss’un bu açıklamasından da anlaşıldığı üzere Hau, hediye verenin ruhudur. Yani yerine başka bir şey konulmadan kaynağına geri dönmeyi amaçladığında bile hediye verenin, alan üzerinde mistik ve tehlikeli sıkı bir denetime sahip olmasını sağlamaktadır. Kısacası armağanın elden ele dolaşma zorunluluğu vardır. Bu haliyle armağan toplumsal ilişkileri kurmakta ve devamlılığı sağlamaktadır. Armağan iadesinin olmadığı durumlarda ise insanların başına kötü bir şey geleceği düşüncesi, toplumsal ilişkilerin kesintiye uğraması kaygısıyla inanılan bir totemdir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Proudhon’a göre anarşist karşılıklılık ilkesine göre düzenlenmiş bir toplum, komünal etkinliklerin başlarında herhangi bir yönetici ya da resmi görevlinin bulunmadığı karşılıklı yardımlaşan toplumlardan oluşur. Bu örneği Mauss’un çalışmaları kapsamında değerlendirmek mümkündür. Fakat Graber, Mauss’un bunu anarşist olarak tanımlamadığını ve kabul etmediğini söyler. Aynı şekilde Proudhon’a göre anarşist karşılıklılık ilkesine göre düzenlenmiş bir toplumun karşılıklı yardımlaşan toplumlardan oluşması ve Proudhon’un bu durumu herkes çalıştığı kadarının karşılığını alır ilkesi Marcel mauss’da gördüğümüz çeşitli nesnelere armağan olarak verilip alınması düşüncesine denk gelmektedir diyebiliriz. Yine Kropotkin’de yer alan ve düşüncesinin temelini oluşturan zenginliğin karşılıklı değişimi ile Levi Strauss’un mübadelesi bir biri ile uyum içerisinde.

Kısacası Anarşizmin bilinenin aksine klasik geleneğinin kapsamlı dönüştürücü bir doktrin ve diğer sosyal bilim dallarıyla ilişkili daha tutarlı olduğu ve özellikle de antropolojinin düşünsel gelişimi ve araştırmalarına önemli dayanaklar oluşturduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Barclay, H., (2014). Efendisiz Halklar, Sümer Yayıncılık, İstanbul
- Eriksen, T. H. & Nielsen, F. S. (2010). Antropoloji Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul
- Graeber, D., (2002). “Anarşist Bir Antropolojiden Parçalar” Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul
- Godbout, Jacques T. (2003). Armağan Dünyası. İletişim Yayınları İstanbul
- Thomas, P., (2000).Marx Ve Anarşistler, Ütopya Yayınları, Ankara
- Kropotkin, P., A., (2013). Anarşist Ahlak, Kaos Yayınları, İstanbul
- Malinowski, B.(1990). İnsan Ve Kültür , V Yayınları, Ankara
- Malinowski, B. (1999). İlkel Toplum, Öteki Yayınları, Ankara
- Mauss, M. (2005). Sosyoloji Ve Antropoloji, Doğu-Batı Yayınları, Ankara
- Noland, A., (1964). “Pierre-Joseph Proudhon: Socialist As Social Scientist”, *59th Annual Meeting Of American Sociological Association*, Montreal.
- Uğur, G., (2010). Dünden Bugüne Anarşizm Ve Anarşizmin Çözmesi Gereken Sorunlar, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12/1 133-158
- Proudhon ,(1992). Makaleler, Birey Yayınları, İstanbul
- Springer, S., (2018). Coğrafyanın Anarşist Kökleri-Mekansal Özgürleşmeye Doğru, Sümer Yayıncılık, İstanbul
- Woodcock, G. (2001), Anarşizm Bir Düşünce Ve Hareketin Tarihi, Kaos Yayınları, İstanbul